

Tehnologija v prevajanju: od prevajalcev k prevajalnikom

Strojno prevajanje je danes neizogiben del prevajalske dejavnosti, ki ima zanimivo zgodovino. Čeprav prve zamisli o strojnem ali avtomatskem prevajanju na idejni ravni segajo že daleč v preteklost, so se prvi konkretni izvedbeni projekti začeli nekje na polovici 20. stoletja, ko je splošen tehnološki razvoj, posebej pa razvoj informacijskih tehnologij, omogočil gradnjo prvih strojnih prevajalnikov. Ti so temeljili na pravilih, torej na abstrahiranju strukture naravnih jezikov, in so se zaradi kadrovske, časovne in finančne zahtevnosti kmalu izkazali za razočaranje, nakar je bilo področje strojnega prevajanja praktično odpisano kot neizvedljivo. Razvoj se je usmeril bolj v računalniško podprto prevajanje s ciljem zgraditi elektronska jezikovna orodja (slovarje različnih vrst, jezikovne korpuse, pomnilnike prevodov), ki naj prevajalcu olajšajo in pospešijo delo. Z razvojem računalniškega jezikoslovja, predvsem na podlagi korpusne metode, ki se je razmahnilo predvsem s koncem 20. stoletja in se nadaljuje še danes, je bilo področje strojnega prevajanja znova obujeno, metoda pa preusmerjena v strojno prevajanje na osnovi podatkov. Razvoj inovacij na področju informacijskih tehnologij je v zadnjih dvajsetih letih sicer neverjetno hiter, strojno prevajanje pa vse bolj vključuje strojno učenje in se premika k novi paradigmi nevronskega strojnega prevajanja.

Če so bile torej prve napovedi, posebej po začetnih neuspehih, da prevajalniki zaradi kompleksnosti človeškega jezika nikoli ne bodo mogli nadomestiti prevajalcev, je strojno prevajanje danes dejstvo, s katerim je treba računati (samo v ponazoritev: Googlov prevajalnik naj bi v enem dnevu prevedel 140 milijard besed, kar je več, kot vsi prevajalci na svetu prevedejo v enem letu, vir [TAUS 2017](#)). Res je sicer, da je njegova uporaba odvisna od zahtevnosti diskurza in moči posameznega jezika v jezikovnem svetovnem sistemu, a znaša delež strojno prevedenih besedil v okviru EU ([EK 2018](#)) že več kot polovico vseh besedil, hiter razvoj in nenehne izboljšave prevajalnikov pa obetajo, da bo kmalu zavzel tudi dva diskurza, ki sta se mu doslej zaradi svoje vsebinske in slogovne kompleksnosti najdlje upirala, tj. znanstveni in umetnostni diskurz. Zdi se torej, da je točka razvoja umetne inteligence, na kateri bo stroj tudi v jezikovni praksi presegel človeka, ne le mogoča, pač pa se tudi nezadržno bliža. Organizacija za avtomatsko prevajanje (TAUS) tako v prihodnjih petih letih napoveduje intenzivno nadaljnjo avtomatizacijo prevajanja in upravljanja prevajanja in dodaja, da bo prevajanje v prihodnosti predstavljalo infrastrukturno storitev (*utility*) (TAUS, 2017).

Strojno prevajanje odpira vrsto zanimivih vprašanj, ki segajo od bolj materialnih ali tehničnih (način dela), ekonomskih (spremenjen status prevajanja in prevajalca ter krepitev prevajalske industrije), pa do čisto jezikovnih in filozofskih. Humanistična kritika računalniške obdelave jezika in s tem tudi strojnega prevajanja je, da uteleša ideologijo »komunikacijske transparentnosti« v postindustrijski družbi, ki družbeni napredek in razvoj vednosti povezuje z neoviranim in takojšnjim kroženjem »lahko dekodljivih« sporočil in komercializacijo znanja (Lyotard 1984); da naravni jezik zveja na umetnega oz. logičnega (na banalen prenos signala), pri tem pa krepi načela utilitarnosti, učinkovitosti in produktivnosti – na škodo vsega »neučinkovitega«, ki je v tej interpretaciji sinonimen z afektivnim, umetnostjo, užitkom, tišino itd. (Raley 2010, Littau 2010); s »komunikacijskim hrupom«, ki dejansko predstavlja kulturo. Na prevajalski ravni gre za ideologijo prevodne ustreznice, torej prepričanja, da so naravni jeziki med seboj enostavno prevedljivi, da torej prevajanje ni le mogoče, pač pa celo banalno, za obrnjeno privilegiranje logike nad retoriko (Spivak 1993). Gre za premik z retorične na utilitarno raven, težnjo k formalizaciji in poenostavitvi jezika (neke vrste Ogdenova »osnovna angleščina« kot *lingua franca* globaliziranega poznega kapitalizma), ki se kaže tudi v drugačnem, okrnjenem razumevanju prevoda, za katerega ni več potrebno, da je slogovno in jezikovno dodelan, ampak da za pragmatično komunikacijo zadošča, da v grobi obliki vsebuje tiste semantične elemente, iz katerih je z določeno stopnjo verjetnosti mogoče dovolj zanesljivo razbrati pomen.

Hkrati premik tehnološke paradigme ne spreminja le kulturnega, ampak tudi ekonomski status prevajalskega, jezikovnega, in širše, intelektualnega dela. Prevajalska industrija si tako prizadeva za strojni prevod kot »avtomatski produkt, ki je dovolj uporaben ter pri tem še vedno ostane stroškovno učinkovit in pospešuje globalno finančno trgovanje« (Raley 2010: 432). Jezik torej postaja kod v osiromašenem pomenu te besede, ta težnja pa je seveda

neločljivo povezana tudi s padanjem prevajalskih tarif in spremenjenim položajem prevajalca, ki vse bolj deluje v skupini in postaja pregledovalec prevoda (*post-editor*) ter jezikovni oziroma tehnični urednik. V okviru EU te spremembe empirično potrjuje tudi zadnja vseevropska raziskava o stanju prevajalske industrije, ki leto 2018 ocenjuje za »leto strojnega prevajanja«. Rezultati raziskave kažejo, da strojne prevajalnike dnevno ali skoraj dnevno uporablja že več kot polovica prevajalskih podjetij in prevajalcev posameznikov. Strojno prevajanje s končnim urejanjem postaja prevladujoča operativna praksa prevajalskih podjetij. Poleg rasti strojnega prevajanja se tehnologija krepí tudi pri deležu programske opreme za upravljanje prevajanja v prevajalskih agencijah. Deležniki v raziskavi strojno prevajanje ocenjujejo kot pozitiven trend (v smislu časovne učinkovitosti), hkrati in še izraziteje pa kot negativen trend, ki je v korelaciji s padanjem cen prevoda. Ravno padanje cen prevodov je predstavljeno tudi kot prvi izziv oziroma težava prevajalskega dela danes (povzeto po EK 2018). Z vse večjo sofisticiranostjo tehnologije postajajo pritiski na zniževanje tarif vse večji, ekonomski status prevajalca pa vse bolj odvisen, prekaren, če ne v določeni meri celo odvečen. Čeprav količina prevodne produkcije kvantitativno raste (EK 2018), nekatere raziskave kažejo, da sta med poklici, ki bodo z avtomatizacijo najverjetneje izginili, poklic lektorja in »tehničnega pisca« (kamor bi lahko uvrstili prevajalce), ocenjena s kar 84- in 89-odstotno verjetnostjo (vir: TAUS 2017). Seveda pa prekarnost prevajalskega dela ni odvisna zgolj od tehnologije: prav na področju literarnega in humanističnega prevajanja, ki ga strojno prevajanje (še) ni zavzelo, se prevajalcu dostikrat godi enako slabo ali še slabše: kot svobodnjak živi od mizernih plačil za prevode, silna količina jezikovnega in strokovnega znanja, ki jo mora vložiti v dober prevod, pa ostaja nevidna, v celotni prevodni produkciji tudi relativno marginalna. V tej situaciji je kot mikrostrategijo treba pohvaliti nastajanje prevajalskih zadrug, kot je Soglasnik.

Tehnologija tako prevajalsko polje vse bolj členi v dva segmenta: prevajalsko industrijo na eni, v kateri prevajalniki vse bolj nadomeščajo prevajalce, ki vse bolj postajajo pregledovalci in uredniki, majhen člen v kompleksni mašineriji, ki s pomočjo tehnologije ustvarja vse večje prihodke; in na zahtevnejše prevajanje, ki se zaenkrat še vedno izmika strojnemu prevajanju, a se z deficitarnostjo srečuje iz drugih razlogov (nezadostna sredstva, vse marginalnejši status leposlovja in humanistike v novem tehnološkem ekosistemu, ki temelji na ideologiji utilitarnosti). Četudi se torej leposlovno in humanistično prevajanje »strojnim« intervencijam še izmika, to ne pomeni, da ne more izkoristiti nekaterih prednosti, ki jih nova tehnologija vendarle ponuja. Pomemben korak v tej smeri bi bila npr. digitalizacija slovenske humanistične in leposlovne produkcije v enotno knjižnico, ki bi jo lahko uporabnikom ponujali po naročniškem modelu. Seveda pa bo potreben tudi politični napor v smeri ustreznega področnega financiranja in ukrepov za zaščito prevajalcev kot prekarnih delavcev.

Literatura

- LITTAU, Karen, 2010. Translation in the Age of Postmodern Production: From Text to Hypertext. Mona Baker (ur.): *Critical Readings in Translation Studies*. London, New York: Routledge. 435–448.
- LYOTARD, Jean-Francois, 1984. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- RALEY, Rita, 2010. Machine Translation and Global English. Mona Baker (ur.): *Critical Readings in Translation Studies*. London, New York: Routledge. 417–434.
- SPIVAK, Gayatri Chakravorty, 1993. *The Politics of Translation*. New York: Routledge.